

Dražen Nemet

prof. povijesti i anglistike

Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ

Josip Broz Tito ličnost je koja je nedvojbeno obilježila povijest dvadesetog stoljeća ovih prostora, ali i svijeta. Međutim, do danas ne postoji jedinstven stav o njegovoj ulozi – jedni ga smatraju herojem, a drugi ratnim zločincem. To je moguće upravo zbog nemogućnosti znanstvene i nepristrane ocjene njegovog života i djela te se često tome pristupalo s ideološkog stajališta, uglavnom u svrhu kreiranja određenog povijesnog mita, kojim se dalje manipuliralo u svrhu postizanja raznovrsnih političkih ciljeva.

Svake godine u mjesecu svibnju na prostori-
ma bivše SFRJ ožive rasprave o liku i dje-
lu Josipa Broza Tita. Naime, taj je mjesec
pun obljetnica koje pružaju mogućnosti za to
– obljetnica Titove smrti (4. svibnja), obljetnica
pobjede nad fašizmom (9. svibnja), zatim slijede
Bleiburg i Križni put (15. svibnja) te na kraju
dolazi Dan mladosti (25. svibnja). Međutim, te
rasprave i dandanas najčešće više sličje prepu-
cavanjima partizana i ustaša ili partizana i čet-
nika, nego nekoj ozbiljnoj i znanstvenoj ocjeni
Titovog života i djela. Posljedica je to više od
pola stoljeća izgrađivanja jednostranih pogleda,
koji su s vremenom prerasli u povijesne mitove,
onemogućivši stvaranje objektivne slike o Titu.
Tako su paralelno stvarani oprečni mitovi o Titu-
heroju i Titu-zločincu, koji su redovito korišteni
kao sredstvo manipulacije u raznim političkim ili
ratnim sukobima na prostorima bivše Jugoslavi-
je. Ti su mitovi ujedno odražavali odnos prema
samoj državnoj tvorevini čiji je on bio predsjed-
nik, ali i jedan od njenih temeljnih simbola. Ta-
ko su bili vrlo prikladni da se kroz ocjenu jednog
čovjeka, i pozitivnu, i negativnu, dade ocjena
političkog, društvenog i ekonomskog uređenja
tadašnje države.

Završetkom Drugog svjetskog rata 1945. godi-
ne, na prostoru dotadašnje Kraljevine Jugosla-
vije stvorena je komunistička Jugoslavija. Na
njeno čelo dolazi Josip Broz Tito, ratni vođa
narodnooslobodilačkog pokreta, koji će položaj
šefa države i Partije obnašati sljedećih 35 godi-
na. Kao u svim totalitarnim i jednopartijskim re-
žimima i u Jugoslaviji se ubrzo počinje stvarati
kult ličnosti državnog vođe. To u Titovom slučaju
nije bilo teško učiniti. Naime, on je iz rata iza-
šao kao osloboditelj i pobjednik nad okupatorom
te dokazan vojskovođa, što, primjerice, nije bio
slučaj s ostalim komunističkim vođama zemalja
bivšeg Istočnog bloka. Njih je mahom oslobodila
sovjetska Crvena armija te oni pritom nisu bili
toliko značajni. Nasuprot tome, narodi Jugoslavi-
je sami su kroz narodnooslobodilačku borbu pod
Titovim vodstvom oslobodili svoju zemlju. Pošto
je još za vrijeme rata Tito smatran herojem, ljudi
su ga lako, kao svog suborca i čovjeka koji je sve
grozote rata proveo zajedno s njima, prihvatili
za novog državnog čelnika.

Međutim, iako se za vrijeme rata pokušao odr-
žati neki privid demokratičnosti, primjerice kroz
zasjedanja AVNOJ-a ili ZAVNOH-a, nakon oslo-
bođenja komunisti su ubrzo preuzeli svu vlast i

postali jedina priznata politička opcija u državi. Sljedećih 45 godina, uz obilato korištenje svih mogućnosti državnog aparata, stvaran je kult ličnosti Josipa Broza Tita kao jedan od temelja same Jugoslavije. Kada je on počeo propadati, propala je i sama Jugoslavija.

Sam kult ličnosti, koji je s vremenom prerastao u povijesni mit, izgrađivan je na nekim objektivno pozitivnim temeljima. Prvenstveno tu treba istaknuti antifašizam i pobjedu u Drugom svjetskom ratu te Titovu ulogu u svemu tome. Slijede ideje bratstva i jedinstva, slobode svih »naroda i narodnosti« te antiimperijalizma i antikolonijalizma. Veliku ulogu odigralo je i Titovo »povijesno NE« Staljinu 1948. te njegova kasnija uloga u međunarodnim odnosima, ponajviše kroz Pokret nesvrstanosti, kojem je bio jedan od osnivača. Treba istaknuti da je Titova Jugoslavija, gledano prema njenoj ekonomskoj snazi, veličini teritorija ili broju stanovnika u svjetskim razmjerima imala mnogo veću i značajniju ulogu nego što bi to prema ovim parametrima zauzimala. Također su se često isticale i ostale njegove zasluge, kao što su pripojenje Istre Hrvatskoj, priznavanje muslimana kao naroda, Ustav iz 1974., masovno opismenjivanje, besplatno školovanje i liječenje, intenzivna obnova i izgradnja zemlje ili bolji položaj žena u društvu.

Međutim, na te pozitivne temelje nadograđivani su mnogi tipični oblici širenja kulta ličnosti. Prvenstveno je to bila Titova sveprisutnost u svim sferama ljudskog života. Posvuda su bile njegove fotografije, a vijesti na radiju i televiziji redovito su počinjale time što je taj dan drug Tito radio. Djeca su bila Titovi pioniri, a kasnije i omladinci. Školski udžbenici bili su duboko ideologizirani i prepuni raznih Titovih dogodovština – od ratnih, kao što su one o Sutjesci ili desantu na Drvar, do onih iz njegovog djetinjstva – primjerice priče o tome kako je prohodao uz psa ili, suprotno roditeljskom naređenju, nahranio braću i sestre skuhavši svinjsku glavu. Također su snimani mnogobrojni filmovi, pjevane pjesme o Titu, pisane knjige, trčane štafete, izvođeni sletovi, podizani mnogobrojni spomenici, imenovani trgovi, ulice i gradovi po njemu. I same njegove navike i njegova osobnost stalno su bile prisutne u medijima. Primjerice, njegova he-

donistička narav znatno je doprinijela njegovoj popularnosti. Tako ga se često moglo vidjeti u elegantnim odijelima i uniformama, kako puši kubanske cigare i pije *whiskey*, kako se vozi u skupim automobilima, kako ljetuje na Brionima, u Dubrovniku ili na Igalu, lovi u Karadordevu ili Bugojnu. Možda je najviše iskorištavana njegova međunarodna uloga, neprestano su se pratila njegova mnogobrojna putovanja i sastanci sa svjetskim državniciima i uglednicima. Pratili su se njegovi susreti s Hruščovom, Brežnjevom, Kennedijem, Nixonom, Churchillom, papom Pavlom VI., Causescuom, Nehruom, Naserom, Haile Selasijem, Kurtom Waldheimom, mnogobrojnim kraljicama i kraljevima ili filmskim zvijezdama kao što su Sofia Loren, Richard Burton ili Elizabeth Taylor. To je kulminiralo njegovim pogrebom na kojem je bilo 215 delegacija, od kojih 123 državne i državno-partijske. Kroz takve i slične priče kod ljudi se pokušao stvoriti jedinstven lik idealnog vođe koji je ujedno i vrstan državnik, i hrabri vojskovođa, i narodni čovjek.

Međutim, nisu svi mislili tako. Naime, uz sve svoje objektivne zasluge, Tito je bio i komunistički diktator sa svime što ta činjenica nosi sa sobom. Tako je paralelno stvaran i mit o njemu kao ratnom zločincu i nemilosrdnom diktatoru, koji, međutim, zbog karakteristike tadašnjeg režima, nije bio prisutan u javnosti. Njega su stvarale raznovrsne grupe – poražene snage u Drugom svjetskom ratu te svi oni koji nisu bili zadovoljni političkim i društvenim uređenjem Jugoslavije. Tako su mu u Hrvatskoj zamjerali Bleiburg i Križni put, nacionalizaciju, proces protiv zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca, likvidaciju Andrije Hebranga, Goli otok i Staru Gradišku, političke progone, rušenje Hrvatskog proljeća te ukidanje Matice hrvatske. Mnogi su SFRJ smatrali tamnicom hrvatskog naroda u kojoj glavnu riječ vode Srbi. I u Srbiji su smatrali da je Tito zločinac. Optuživali su ga za masovna strijeljanja bez suđa nakon rata, uništavanje pravoslavnih crkava, političku likvidaciju Aleksandra Rankovića, favoriziranje Albanaca na Kosovu te uspostavu Autonomnih Pokrajina Vojvodine i Kosova, čime je Srbija raskomadana.

Takva i slična razmišljanja bila su zabranjivana za Titove vladavine, no, njegovom smrću stega

je popustila te su mnoge stvari koje su četrdeset godina bile »gurane pod tepih« iznenada osvanule u javnosti. Često su dobivale veće proporcije nego što su inače bile, najviše zbog toga što su ih promovirale nacionalističke snage da bi pridobile što više pristaša. Neki su pritom, kao primjerice Franjo Tuđman, koristili oba mita istovremeno. Kada je trebalo pridobiti nacionaliste govorio je o Titovim zločinima, a kada je pred međunarodnom zajednicom trebao dokazivati hrvatski anti-fašizam opet se branio Titom i NOB-om. Problem je u tome što komunističku diktaturu 1990-ih godina nisu zamijenile građanske demokracije, već autoritarne demokracije s nacionalnim predznakom. To je posljedica postojanja samo jedne javne istine o ulozi Josipa Broza Tita. Tijekom 45 godina šira javnost nije bila upoznata i s brojnim negativnim stranama njegove vladavine, te se o njemu nije mogla stvoriti jedna objektivna slika. Tako se iz jednog ekstrema – bespogovornog veličanja, prešlo u drugi ekstrem – omalovažavanja i osuđivanja. To je također posljedica nepostojanja objektivne historiografije, lišene tereta ideologije i nacionalizma, koja bi utvrdila pravu povijesnu istinu o kontroverznim događanjima iz Drugoga svjetskog rata i nakon njega. Tita se uvijek prikazivalo crno-bijelo, kao da će neka objektivno pozitivna činjenica o njemu uništiti neku objektivno negativnu činjenicu, i obratno.

Međutim, svi će se složiti da je Tito nepovratno obilježio ove prostore i svijet u XX. stoljeću,

a prisutan je i u XXI. stoljeću. I dok će za neke uvijek ostati »ljubičica bijela«, a za druge crveni vrag, potrebno je zbog budućih generacija raskrstiti s povijesnim mitovima, riješiti se raznovrsnih frustracija iz prošlosti te dati objektivnu historiografsku ocjenu Titovog života i djela. Da li je konačno došlo vrijeme da se to učini?

Literatura

Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito – prilozi za biografiju*, Kultura, Zagreb, 1953.

Nijaz Duraković, *Šta je nama Tito?* – URL: <http://www.bhdani.com/arhiva/153/t1534.htm> (30. 4. 2005.)

Dubravko Grakalić, *Tito – heroj ili zločinac?* – URL: <http://www.hsp1861.hr/vijesti6/050503dg.htm> (30. 4. 2005.)

Sava Mijalković i Aleksa Brajović, *Gosti socijalističke Jugoslavije 1944-1980*, Privredna štampa, Beograd, 1980.

Dobroslav Paraga, *Prijedlog za inicijativu o preimenovanju Trga maršala Tita* – URL: <http://www.hsp1861.hr/vijesti/200522-pred.htm> (30. 4. 2005.)

Ratni zločinac Josip Broz Tito i dalje u Beogradu – URL: <http://srbija.vpnetconsulting.com/node/view/151> (30. 4. 2005.)

Jasper Ridley, *Tito*, Prometej, Zagreb, 2000.
Start, br. 295, 14. V. 1980.

Historical myth about Josip Broz Tito as a means of manipulation with the peoples of the former SFRY

Summary

Josip Broz Tito is a character who undoubtedly marked the history of the 20th century, not only in the region, but also the world. Today, however, there is no common agreement on the nature of his historical role – while some consider him a hero, others denounce him for a war criminal. This situation is possible because of the fact that a scientific, unbiased review of his life and work is difficult, and has so far been attempted only from an ideological point of view, mostly with the purpose of creating a certain historical myth, to be further manipulated in order to achieve different political goals.

Key words: Josip Broz Tito, SFRY, historical myth

PRO TEMPORE

časopis studenata povijesti

Zagreb, 2005.

PRO TEMPORE

Časopis studenata povijesti
godina III., broj 3, Zagreb, siječanj 2006.

Glavna i odgovorna urednica
Maja Crnjac

Uredništvo
Ivan Basić, Maja Crnjac, Goran Miljan, Tin Pongrac, Jasmina Skočilić

Grafički urednik
Robert Borenić

Lektura i korektura
Jasna Šarić, Maja Crnjac

Prijevodni sažetaka na engleski jezik
Branimir Bekavac

Izdavač
ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Tisak
Profil International

Naklada
500 primjeraka

Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i izdavačke kuće Profil International. Klub i uredništvo ovim putem im se zahvaljuje.

Adresa uredništva: ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

E-mail: isha-zg@net.hr

Srdačno zahvaljujemo izdavačkoj kući Profil International na susretljivosti i financijskoj potpori u tiskanju ovoga broja.